

ישיבת הכותל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת תרומה תשס"ה
"ושכנתי בתוכם" - האדם משכן לתורה

בארבעים יום באופן ניסי, שלא על ידי דרכי הלימוד האנושיות הטבעיות.

שורש קדושת המשכן - היותו משכן ללוחות

אם ה' נתן למשה בארבעים הימים בהם שהה בהר סיני את כל התורה כולה, מה היינו מצפים שיהיה כתוב בתורה בין שתי הפרשות הללו, בין פרשת משפטים (שם מסופר על עלייתו של משה להר) לפרשת כי תשא (שם מסופר על ירידתו)? היינו מצפים, לכאורה, שהתורה תכתוב בין שתי הפרשות הללו את כל מה שדיבר ה' עם משה בהר! כלומר, כל תרי"ג מצוות היו צריכות להיות כתובות כאן, בין פרשת משפטים לפרשת כי תשא. למעשה אין זה כך. רק הצוויים הנוגעים למלאכת המשכן מופיעים בין שתי הפרשות הללו, ולאחריהם פרשה המזהירה על שמירת השבת (שם לא, יב-יז) [כדי ללמדנו שמלאכת המשכן אינה דוחה את השבת]. ואולם שאר תרי"ג מצוות אינן מופיעות בין פרשת משפטים לפרשת כי תשא. הוי אומר: הקב"ה ראה בחכמתו שלא לכתוב כאן את כל תרי"ג המצוות שנאמרו לו למשה בסיני, אלא לפזרן בין פרשות התורה השונות.

אם כך, יש לשאול: מדוע הצוויים הנוגעים למלאכת המשכן כן נכתבו כאן? קושיא זו קשה במיוחד לדעת הסוברים שהציווי על בניית המשכן כלל לא נאמר למשה באותם ארבעים יום שהיה בהר, שכן בארבעים יום אלו התכנית האלקית היתה להכניס את ישראל מיד לארץ ישראל, ללא צורך לבנות משכן במדבר. רק אחרי חטא העגל נוסף הציווי לבנות משכן, וציווי זה נאמר למשה רק בארבעים יום האחרונים שהיה בהר (עי' רש"י שם, יח). אבל גם אם נאמר שהציווי על בניית המשכן כן נאמר בארבעים יום הראשונים (כשיטת הרמב"ן שם לה, א), למה רק ציווי זה נכתב כאן, ושאר כל המצוות שניתנו עתה בסיני לא נכתבו כאן?

התשובה לזה לעניות דעתי היא, שהציוויים על מלאכת המשכן המופיעים כאן הן תשובה לשאלה שמשא שאל (או היה עשוי לשאול) את הקב"ה: הרי אמרת לי לפני שעליתי להר: "עלה אלי הַהָרָה... וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לְחַת הָאֶבֶן" וכו' (שמות כד, יב). מה

מה עשה משה בהר סיני במשך ארבעים יום?

בסוף פרשת משפטים מספרת לנו התורה על עלייתו של משה רבנו להר סיני, ועל שהייתו שם ארבעים יום וארבעים לילה (שמות כד, יח). בפרשת כי תשא מספרת לנו התורה על ירידתו של משה מן ההר לאחר ארבעים היום הללו, ושני לוחות עדות בידו (שם לב, טו). מה עשה משה בהר סיני במשך ארבעים יום? שאלה זו מייחס האבן עזרא ל"רַיְקִי מַח־": "רַיְקִי מַח־ יתמהו, מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה" (אב"ע שם לא, יח). באמת אינני מבין מדוע מכנה האבן עזרא את השואלים כן "רַיְקִי מַח־". הרי כל התורה שבכתב וכל התורה שבעל פה, "מקרא, משנה, תלמוד ואגדה, אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו, כבר נאמר למשה בסיני" (ירו' פאה פ"ב ה"ו). ואם כך, הרי אנשים שחושבים שארבעים יום וארבעים לילה הם זמן רב מדי בשביל ללמוד את כל אלו, גאוני עולם הם ולא ריקי מוח... סוף סוף, מי אצלנו יכול ללמוד את כל התורה ואת כל הש"ס ואת כל הרמב"ם והשולחן ערוך והנודע ביהודה והחת"ם סופר והחזון איש בארבעים יום?...

על כל פנים, מה עונה האבן עזרא לשאלת ריקי המח הללו? האבן עזרא עונה, שהשואלים כך אינם מבינים "שאם יעמוד שָׁם משה עם ה' פִּמְסַפֵּר הַזֶּה (ארבעים) וְנִכְפָּל פְּפֹלוֹ (כלומר: עוד מאה וששים) שָׁנָיִם [ולא ימים], לא יוכל לדעת חֶלְקִי מֵאֶלֶף מַעֲשֵׂה ה' ודרכיו וסוד כל המצוות שצוהו!" כלומר: גם במאתיים אלף שנה, לא יוכל אדם להשיג את התורה בשלמותה. כי הבורא הוא אין סופי, ועל כן גם התורה שהיא מחשבת הבורא היא אין סופית, ואין שום אפשרות טבעית לבשר ודם לעמוד אפילו על "חלק אחד מאלף ממעשה ה' ודרכיו וסוד כל המצוות", גם אם ילמד בהתמדה עצומה במשך מאתיים אלף שנה, ואפילו הוא גדול כמשה רבנו.

כיצד אם כן השיג משה את כל התורה כולה בארבעים יום בלבד? דרשו חז"ל: "ויתן אל משה פְּכֻלְתּוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי לְחַת הָעֵדֻת" (שמות לא, יח), "פְּכֻלְתּוֹ - כתיב חסר, שנמסרה לו תורה במתנה פְּכֻלָה לחתן, שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה" (רש"י שם). כלומר, משה קבל את התורה כולה

לא עם קרשים ויריעות, אבל עם מידות טובות, כי בלעדיהן האדם איננו מתאים להיות משכן לתורה. רבי חיים ויטאל ז"ל (תלמידו של האר"י ז"ל) הרי שואל, מדוע אין בתורה ציווי מפורש על המידות? לחלק קטן מן המידות יש אמנם ציוויים בתורה, למשל: "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז), "ואהבת לרעך כמוך" (שם, יח) ועוד, אבל על רוב המידות שאנו יודעים שהן מידות טובות מדברי חז"ל או מן השכל, אין ציוויים מפורשים. מדוע זה? אומר ר' חיים ויטאל, מפני שהמידות "הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות" ("שערי קדושה" ח"א ש"ב), הן הקדמה ובסיס לתורה, ובשביל לקבל את התורה על האדם להיות בעל מידות טובות עוד קודם לכן, ואם כן אין צורך ואין טעם לצוות עליהן בתורה, שהרי הן תנאי מוקדם לה, וממילא אין מבוא לתורה למי שאינו בעל מידות טובות. אמנם גם ההפך נכון, שלימוד התורה וקיום מצוותיה הם אלו שמעדינים ומזככים את המידות, אבל זהו רק לענין העידון השלם, שתהייה המידות שלמות אצל האדם בכל מיני שלמות ושכלול, אבל כדי לזכות להתחלת התורה מוכרח שתהייה לאדם קצת מידות טובות קודם לזה, ובלי זה אין האדם כלי מתאים כלל להיות משכן לתורה.

אמנם האדם והתורה מתאימים זה לזה ביסודם. התורה היא חכמת אלקים, והאדם הוא צלם אלקים, ועל כן האדם מטבעו מתאים לתורה. אברהם אבינו "נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים והיו נובעות תורה... ורבי לוי אמר: מעצמו (מפינתו) למד תורה" (ב"ר צה, א), וכך גם יצחק אבינו ויעקב אבינו. כיצד יכלו האבות הקדושים לדעת את התורה מעצמם? מפני שהיו צלם אלקים מושלם, ועל כן כל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו הורו אותם על רמ"ח מצוות עשה ועל שס"ה מצוות לא תעשה. אנחנו איננו במדרגה כזאת, ועל כן אנו צריכים ללמוד את התורה מפי משה רבנו. אבל בעצם טבעו האדם מתאים לתורה והוא המשכן הטבעי לה. ואולם זהו בתנאי שהאדם אכן שומר על צלם אלקים שלו. אז הוא מתאים לתורה שהיא חכמת האלקים, ומתאים להיות משכן לה. אבל אם האדם איננו שומר על צלם אלקים, איננו בעל מידות טובות, אז אין התורה מתאימה לו, והיא אינה יכולה לשכון בו.

חובה מיוחדת של "הידור מצוה" בבניית

המקדש

הרמב"ם כותב בנוגע לבניית המקדש: "מצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור... ומפארין אותו ומְפִיֵן כפי פ' ת, נ, אם יכולין לטות אותו בזהב ולהגדיל במעשיו - הרי זו

אעשה עם לוחות האבן הללו? היכן אניח אותם? אומר לו הקב"ה: לוחות האבן מקומם במשכן. שאר הדברים שדבר ה' אל משה בהר סיני מפוזרים א"כ בין פרשות התורה. אבל פרשת המשכן כתובה כאן, כדי שנדע היכן נצטוו משה להניח את לוחות האבן שיקבל בהר: יש לבנות משכן, ושם יש להניח את הלוחות.

האם מוצדק להאריך כאן כל כך בתאור מפורט של בניית המשכן וכליו, רק כדי שנדע היכן יש להניח את הלוחות?! - כן! מפני שהמשכן אינו רק מקום אכסון ללוחות, אלא כל קדושתו נובעת מן הלוחות! וכן אחר כך, קדושת המקדש בירושלים, נובעת מזה שבקדש הקדשים מונחים הלוחות וספר התורה שכתב משה רבנו (ע"י דברים לא, כו וברש"י שם). אפילו בבית שני שלא היה בו ארון ולוחות, אומרת הגמ' שאפשר היה לעבוד בו את עבודות יום הכפורים בקדש הקדשים, רק מפני שנאמר: "וכפר את מִקְדָּשׁ הַקֹּדֶשׁ" (ויקרא טז, אג) - מקום המקדש לקודש (כלומר: מקודש לארון) (מנחות כז, ב. וע"י רש"י שם). משמע, קדושתו של קודש הקדשים נובעת מהיותו מקום המקדש לארון, גם אם הארון אינו נמצא שם בפועל. וקדושת הארון הרי נובעת מהיותו מקום הלוחות, "מכתב אלקים", ומקומו של ספר התורה שכתב משה רבנו. ההיכל והעזרות, המזבחות והכלים, כולם יונקים אפוא את קדושתם מן התורה והלוחות שבקודש הקדשים, שהם עיקר המקדש.

מידות טובות - הקדמה לתורה

אבל האמת היא, שהמקום האמיתי שבו צריכים להיות מונחים הלוחות איננו המשכן. לא שם הוא עיקר מקום הנחתם, אלא כמו שפירשו: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", "בתוכו" לא נאמר, אלא "בתוכם" - בלבם של כל אחד ואחד. שם הוא מקום הנחת הלוחות. זהו שמנבא ירמיהו הנביא שיהיה לעתיד לבוא: "הנה ימים באים נְאֻם ה'... נתתי את תורתך בקרבם, ועל לבם אכתבנה" (ירמיה לא, ל-לב). התורה לא תהיה כתובה עוד על שני לוחות אבנים או על עור של בהמה, אלא על לב האדם. זהו המקום האמיתי לתורה. הביטוי החיצוני לכך הוא לוחות האבן, והם נמצאים במקדש בירושלים, אבל הביטוי האמיתי של התורה צריך להיות בלבם של כל אחד ואחד. כל יהודי, הוֹא המקדש האמיתי לה'. ועל כן, כשם שהבנין המיועד להיות משכן לה' צריך להיות בנוי בדיוק לפי ההוראות, "ככל אשר אני מראה אותך" (שמות כה, ט), כך וכך קרשים וכך וכך יריעות וכו', כך גם האדם, כדי להיות משכן לה' ומשכן לתורה, צריך להיות בנוי "כאשר צוה ה' את משה".

"אני והוא", כלומר: אעשה עצמי כמותו לידבק בדרכיו (ע"י רש"י שם). אבל יתכן שאבא שאול כלל אינו חולק על תנא קמא. יתכן שגם הוא סובר כתנא קמא, ש'אֲתְנָאָה' הוא לשון נתינת נוי לקב"ה. אלא שבשונה מתנא קמא שפירש שנתנת נוי זו נעשית ע"י ש'אֲתְנָאָה' לפניו במצוות, סובר אבא שאול שנתנת נוי זו נעשית ע"י ש'אֲתְנָאָה' לפניו במידות, שהרי "אני - הוא", כלומר: האדם הוא צלם אלקים, שאמור לשקף את האלקים עד כמה שהדבר אפשרי ע"י בשר ודם. וא"כ על ידי שיתנאה במידות, יהיה האדם צלם אלקים נאה, שכן בזה הוא משקף באופן מדויק יותר את הקב"ה. לעומת זאת, אם איננו הולך במידותיו של הקב"ה, הרי שאין התאמה בין ה"צלם" לבין המקור, וממילא אין זה צלם נאה, כי אינו דומה למקור אותו הוא אמור לסמל.

ואם, כפי שדברנו, יש לאדם דין של מקדש, הרי שגם במקדש זה יש להשקיע אפילו יותר משליש בשביל להדרו. אינני אומר שגם בממונו יצטרך אדם לתת לזה יותר משליש, אבל מצד ההשתדלות והמאמצים הרוחניים שצריך אדם לעשות כדי להגיע לזה, להיות רחום וחנון ולהיות בעל שאר מידות טובות, ודאי שצריך להשתדל בכל כוחותיו בזה. אדם צריך להרגיש את הדבר הזה, שהוא זוכה להיות מקדש לה', מקדש לתורה, וכמובן כמה שלומד יותר תורה הוא זוכה יותר לבחינה הזו, להיות מקדש לתורה. הוא מתעלה בקדושה. חז"ל הרי אמרו שתלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן (חגיגה כז, א). אפילו אם ח"ו מגיע להם גיהנם, הגיהנם אינו שולט בהם, מפני שהם עצמם אש, אש של תורה, וממילא אש הגיהנם אינה שולטת בהם.

אנו צריכים לדעת, שבכל דף גמרא שאנו לומדים, ולא רק בכל דף אלא בכל שורה ובכל מילה של גמרא שאנו לומדים, אנו נהיים יותר היכל לה', יותר מקדש לה'. אנו מתרוממים. לכאורה היה צריך לומר לפי זה, שהגוף שלנו קדוש כמקדש ואסור יהיה להשתמש בו לצרכי חול. ואכן, אצל צדיק גמור שדבוק בקב"ה אין שום דבר של חול, כל מעשיו הם קודש. הוא אוכל לשם שמים, וישן לשם שמים, ובודאי שגם לומד לשם שמים. כל דבר שהוא עושה הוא עבודת ה', כפי שמסביר המסילת ישרים (בפרק האחרון), שבדרגת הקדושה כל מעשיו של האדם הם קודש, אין אצלו שום דבר של חול. אמנם למעשה יהודי רגיל שעוד לא הגיע למדרגה הזאת, אי אפשר לאסור עליו לעשות דברי חול, הוא לא יכול לעמוד בזה, אבל יחד עם זה עליו לדעת שעד כמה שאפשר יש להיות במדרגת הקדושה, "ואנשי קדש תהיון ל"י" (שמות כב, ל), זו אינה

מצוה" (פ"א מהלכ' בית הבחירה הי"א). וקשה: הרי הדין בכל מצוה הוא, שהחיוב להוסיף ממון כדי להדרה הוא רק עד שלישי במצוה ולא יותר (ב"ק ט, ב), ומדוע לא כתב כאן הרמב"ם הגבלה זו, שהמצוה לפאר וליפות את המקדש היא רק עד שלישי?

גם לגבי פְּלִי השרת כותב הרמב"ם: "היו הַקְּהָל עניים, עושין אותן אפילו של כְּדִיל. ואם העשירי, עושין אותן זהב. אפילו המזרקות והשפודין והמגרפות של מזבח הַעֹלָה והמדות, אם יש פֶּחַ בציבור, עושין אותן של זהב. אפילו שערי העזרה מחפין אותן זהב אם מצאה ידם" (הלכ' בית הבחירה פ"א הי"ט). וגם כאן קשה: הרי ההבדל במחיר בין זהב לכְּדִיל ואפילו לכסף הוא הרבה יותר משליש. מדוע אם כן כותב הרמב"ם, שאם יכולים לעשות את כלי השרת זהב יעשו זהב?

אפשר לומר, שזהו מפני שמצוה בניית המקדש מוטלת על הציבור ולא על היחיד. מן היחיד לא דרשו חז"ל להדר במצוה יותר משליש, שמא לא ישאר לו כסף. אבל את הציבור חייבו להדר במצוה אף יותר משליש, דלעולם אין ציבור עני (ר"ן ב"ב ה, ב), וניתן לדרוש מהם יותר.

אבל יכול להיות גם טעם אחר. הרי מִיָּין נלמד הדין של הידור מצוה? מ"זָה אֶ-לֵי נֶאֱמָרְהוּ" (שמות טו, ב). "אֲנִיָּהוּ" פירושו "אֲתְנָאָה לפניו במצוות". אעשה לולב נאה, ציצית יפה, תפילין יפים, ספר תורה יפה, וכן שאר המצוות (שבת קלג, ב). והנה אונקלוס תירגם: "זָה אֶ-לֵי נֶאֱמָרְהוּ - דִּין אֱלֹקֵי נֶאֱבְנֵי לֵה מְקַדְשָׁא" (זה אֱלֹקֵי, ואבנה לו מקדש). כלומר: 'אֲנִיָּהוּ', פירושו: אעשה לו נְנָה, אעשה לו דירה, כביכול. זאת אומרת, שעיקר החיוב של "ואננהו" נאמר על בית המקדש. ואם כן אפשר שמטעם זה, אף שבשאר מצוות קבעו חז"ל גבול להידור - עד שלישי במצוה ולא יותר, במקדש לא הגבילו את מצות ההידור, ואמרו שמצוה על הציבור לפארו "כ פ י כ' חן", ואפילו יותר משליש.

אתנאה לפניו במידות

אם גם לאדם יש דין מקדש, כפי שדברנו לעיל, הרי שגם את המקדש הזה יש לנאות. אין הכוונה כמובן שעל האדם ללבוש בגדי זהב וכסף. לא לכך הכוונה. נוי מקדש אצל האדם יש לקיים בדרכים אחרות. על ידי "אֲתְנָאָה לפניו במצוות" לדעת תנא קמא (בבביתא בשבת שם), או על ידי קיום של "הוי דומה לו (לקב"ה); מה הוא חנון ורחום, אף אתה הִנְיָה חנון ורחום", שזהו פירושו של "אֲנִיָּהוּ" לדעת אבא שאול (שם).

שיטת אבא שאול נובעת לכאורה מכך, שחלק על תנא קמא בביאור תיבת 'אֲנִיָּהוּ', ודרש 'אֲנִיָּהוּ' מלשון

עוסק בתורה אבל מידותיו רעות, שאין משאו ומתנו באמונה ואין דיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו? - "אוי לו לפלוני שלמד תורה! אוי לאביו שלימדו תורה! אוי לרבו שלימדו תורה! פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו! לא כדאי ללמוד תורה!" אבל כשאדם לומד תורה ויש לו מידות טובות, מתנהג בנחת ובהגינות עם הבריות, אז להפך, הבריות אומרות: "אשרי אביו שלימדו תורה! אשרי רבו שלימדו תורה! כדאי ללמוד תורה! גם אני רוצה לשלוח את בני ללמוד תורה! גם אני רוצה בן כזה!" אדם יכול אם כן להאריך תורה ולהאריך שם שמים על הבריות, עם מידותיו מיושרות ונאות. זהו החיוב שאמרו חז"ל: "ואהבת את ה' אלקיך", שיהא שם שמים מתאהב על ידך (שם). תעשה שבני אדם ירצו להיות דבוקים בה'. אם המידות שלך טובות, כל הרואה אותך ירצה שגם הוא או לפחות ילדיו יהיו כאלו. ואם המידות שלך ח"ו רעות, הרי להפך...

חז"ל אמרו על מרדכי: "מרדכי מוכתר בנימוסו היה" (מגילה יב, ב). כלומר, היו לו מידות טובות, ועל כן כל שבט רצה לומר שמרדכי בא ממנו. שבט יהודה אמר שהוא "איש יהודי", ושבט בנימין אמר שהוא "איש ימיני" (כי מצד אמו הוא היה שייך ליהודה ומצד אביו הוא היה שייך לבנימין). גם על אסתר אמרו חז"ל שכל אחד ואחד מאומות העולם שהיה רואה אותה, נדמתה לו כאילו היא מאומתו (שם ז, א). המן כנראה היה בטוח שהיא עמלקית ומשתפת פעולה איתו, וכן שאר אומות העולם, לכל אחד היה נראה שאסתר היא מהעם שלו. אמנם שם היה זה מעשה נסים, אך על כל פנים כך היה.

אנו איננו צריכים להשתדל להיות דומים לעמלקים ולמצרים ולכל שאר העמים. אנו צריכים להיות מובדלים מהעמים, להראות כמו יהודים, לא כמו גרמנים או כמו רוסים. אבל עלינו לראות שלפחות כל אחד מישראל ירצה להרגיש שייכות אלינו. "איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם" (אבות פ"ב מ"א) - תפארת לקב"ה שעשה אותנו, ותפארת מן האדם, שבני אדם מפארים אותו על דרכו הנאה. זו מטרת האדם בעולם הזה, להביא לקידוש השם בעולם, שכולם יראו שטוב ללמוד תורה, שטוב לקיים את התורה, ש"אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלקיו". ומי שעושה כן, אשריו וטוב לו, הוא הארון המתאים להניח בו את התורה שמשוה הוריד לנו מהר סיני.

רשות, זוהי חובה, ועל כן יש להשתמש בעולם עד כמה שאפשר רק לצרכי קודש, לא לצרכי חול. כל אדם חייב בזה, ובפרט ישראל שקבלו את התורה, ובני ישיבה עוד יותר. בני ישיבה הרי משתדלים הרי להיות משכן לתורה כמה שיותר, ואם כן ודאי שעליהם להרגיש שבמידה מסוימת הם היכל ה', להשתדל להיות ספר תורה נאה, נאה במידות, באהבת ה', ביראת ה', בדבקות בה'. אלה הן מידות שחושבני שכשמתוודים ביוה"כ ראוי להתוודות עליהן אם הן חסרות אצלנו. מי שבטוח בעצמו שהוא שלם במידות הללו - פטור מלהתוודות על זה. אבל מי שחושב שעוד לא השלים, יש לו על מה להתוודות ביום הכפורים.

אמנם הרמב"ם כותב, שכשעושים תשובה ומתוודים, צריך השב ש"יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" (הלכות תשובה פ"ב ה"ב). כלומר, שיעשה את הקב"ה לעד שיעיד עליו שלא יחזור לחטא זה לעולם, אבל במחזוריים שלנו לא מופיע משפט בעל תוכן כזה. קשה לנו להבטיח שבשנה הבאה לא נחטא יותר. אנו מתוודים אמנם ביום הכפורים, מביעים חרטה על מעשינו הרעים, מבקשים גם "יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שלא אחטא עוד", אבל לומר שהקב"ה עד שלא נחטא, זה איננו אומרים. למה? מפני שאיננו בטוחים שאכן לא ניכשל שוב. ממילא איננו יכולים לומר את מה שהרמב"ם אומר לנו לומר. צריך להשתדל בכל שנה להיות קצת יותר טובים מאשר בשנה הקודמת, אבל להיות בטוח שלא אחטא עוד זו תפילת שוא. מו"ר הגה"צ הרא"א דסלר זצ"ל אמר: אם אדם נוסע מירושלים לתל אביב ונזכר פתאום שבעצם הוא צריך להיות בירושלים ולא בתל אביב, לא כל כך משנה באיזו מהירות הוא יסע מתה, כמו שמשנה שישנה את כיוון נסיעתו ויתחיל לנסוע לכיוון הנכון. אח"כ יתקדם כמה שיתקדם, אבל קודם כל שיתחיל לעלות בכיוון מעלה. לא לרדת למטה.

יש לנו, אם כן, על מה להתוודות ביום הכפורים בכל שנה. אהבת ה' שלנו אינה שלמה, יראת ה' עוד לא שלמה, וגם הדבקות שלנו בה' עוד לא שלמה. מצד שני יש לראות גם את החלק המלא של הכוס, שיש לנו בכל זאת איזו מדרגה באהבת ה', וכן ביראת ה' ובדבקות בה'.

לקדש שם שמים - במידות טובות

שאדם יהיה שלם במידות, הוא קודם כל צורך עצמי של האדם עבור עצמו. אבל גם כלפי חוץ. להיות "ישראל אשר בכך אתפאר" (ישעיהו מט, ג), שהקב"ה ישתבח בו. חז"ל הרי אמרו (יומא פו, א), שאם אדם